

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Kent Plancısının Politik Rolü: Türkiye Deneyiminden Çıkarımlar

*The Political Role of the Urban Planner: Implications from the Turkish Experience*ID **Esin Özdemir**

İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir

ÖZ

Bu makale, planlama yazınında giderek önem kazanan kent plancısının politik rolüne odaklanmaktadır. Amacı, ilk olarak, özellikle teknokrat ve iletişimci/müzakereci plancı rollerine bir alternatif olarak savunulan plancının politik rolünün pratikteki anlamını ve somut düzeyde oluşabilecek politik rolleri ortaya koymak; ikinci olarak da, bunların karşısına çıkan olanak ve engelleri Türkiye örneği üzerinden tartışmaktır. Makale öncelikle politik rolün kuramsal temellerine bakmakta, siyaset felsefesi alanındaki tartışmaları temel alarak, 'politik olan nedir?' sorusu üzerinde durmaktadır. Daha sonra, politik rolün planlama yazınındaki yerine bakılmakta ve iletişimsel planlamaya bu rol çerçevesinde yapılan eleştirilere yer verilmektedir. Bir sonraki bölümde; rant yaratma odaklı kentsel dönüşüm tehdidi altındaki mahallelere plancılar tarafından destek verme ve refakat etme süreçlerinde, yine plancılar tarafından kamusal alanları savunmaya yönelik yürütülen muhalefet süreçlerinde ve Şehir Plancıları Odası tarafından neoliberal kentsel projelere karşı açılan davaları merkezine alan yasal süreçlerde somut anlamda ortaya çıkan politik roller irdelenmektedir. Bu kapsamda; refakatçi rol, kamusal alanları savunucu/aktivist rol ve yasal mücadeleciler rol olmak üzere üç farklı politik rol ortaya konulmaktadır. Sonuç olarak makale, plancının teknokrat ve iletişimci/müzakereci rolünün yanında, planlama kararlarının veya mekânsal müdahalelerin niteliğine göre farklılaşan politik rollerinin de olduğunu savunmakta ve bu rollerin planlamanın demokratikleşmesi açısından gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, makale, plancının politik rolünün zaman boyutuna, diğer plancı rolleri ile ilişkiselliğine ve son olarak da sürekliliğine ve gücüne ilişkin çıkarımlarda bulunmaktadır. Anahtar sözcükler: Çatışma; politik olan; plancının politik rolü; uzlaş.

ABSTRACT

The article focuses on the political role of the urban planner, which is gaining importance in the planning literature. Its purpose is to disclose the practical meaning of the political role that comes as an alternative to the roles of technocrat and communicator/negotiator planner, to show the political roles that occur at concrete level; and to discuss the opportunities and obstacles they face based on the Turkish example. The article first looks at the theoretical foundations of the political role focusing on the question of 'what is political?', based on the discussions in the field of political philosophy. The place of the political role in the planning literature is examined, including the criticisms against the communicative planning. Then, the political roles that emerge in the processes of supporting and accompanying the neighbourhoods under the threat of urban transformation based on land rent generation, in the opposition processes carried out by the planners to defend public spaces, and in the legal processes carried out by the Chamber of City Planners against neoliberal urban projects are examined. Three different political roles are defined; the accompanying role, the defender/activist role of public spaces, and the legal struggling role. The article finally argues that the planner has political roles that differ according to the nature of planning processes, revealing their vitality for democratization of planning. Moreover, the article makes implications with regards to the time dimension of the political role, its relationship with other planner roles and finally on its continuity and strength.

Keywords: Conflict; the political; planner's political role; consensus.

Geliş tarihi: 10.08.2022 Revizyon tarihi: 06.04.2023
Kabul tarihi: 27.04.2023 Online yayımlanma tarihi: 22.06.2023
İletişim: Esin Özdemir
e-posta: esoz1980@gmail.com, esinozdemir@iyte.edu.tr

 TMMOB
Şehir Plancıları Odası

I. Giriş

Modernist bir toplum düşüncesine dayanan kent planlama (Sandercock, 1998), aydınlanmanın (Tekeli, 2001) veya benzer biçimde modernitenin (Ersoy, 2012: 80) çocuğu olarak nitelenir. İnsan aklına güvenir ve kentsel mekânın insan aklı ile biçimlendirilebileceğine inanır. Aynı zamanda akla, sosyo-mekânsal sorunları çözecek, kentsel değişimin yarattığı gerilimleri azaltacak ve bu amaçla da çatışmaları dengeleyecek bir kapasite ve işlev atfeder. İşte bahsettiğimiz bu akla 'planlama aklı'¹ da denilebilir. Daha alt ölçekte ise planlama, kentsel mekânı biçimlendirme işlevini gerçekleştirebilmek için, kentsel gelişimin farklı aktörlerinin karar ve uygulamalarına müdahale eder ve onları denetler.

İşte bu müdahaleci-denetçi işlev, bir disiplin ve meslek alanı olarak planlamanın olgunlaştığı ve saygınlık kazandığı 2. Dünya Savaşı sonrası süreçte, özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda temel bir yere sahip olmuştur. Kamu yararının gözetilmesi, plan bütünlüğü ve kademelenmesi, doğal ve tarihi çevrenin korunması gibi akılcı kapsamlı planlama ilkeleri de söz konusu işleve bütünlüğü bir çerçeve sağlamışlardır. Bu işlev kapsamında plancı da, kamu yararına hizmet etme hedefinde ve iddiasında olan, bu doğrultuda karar alma süreçlerinde bilimsel verilere dayanan analiz-sentez süreçlerini yürüten, teknokrat bir role sahip olmuştur. Bu müdahaleci/denetleyici işlev, Batı toplumlarında refah devleti politikalarının bir parçasını oluştururken, ülkemiz gibi modernleşme hedefindeki ülkelerde, refah devleti düzeyine yükselme çabalarını içeren kalkınma politikalarını desteklemiştir.

Bu noktada Batı deneyiminde teknokrat role karşı, savunucu planlama yaklaşımı çerçevesinde (Davidoff, 1965) 'savunucu plancı' veya 'avukat plancı' rolü bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Bu rol esasen Davidoff'un, teknokrat role, değerler karşısında tarafsız olması nedeniyle yönelttiği eleştiri üzerine kuruludur. Davidoff, plancının kendi değerleri olması gerektiğini; bu değerler doğrultusunda, adeta bir hukuk sürecinde avukatın müvekkilini savunması gibi, farklı toplumsal grupların çıkarlarını savunması ve özellikle siyahiler gibi yoksul ve marjinalize olmuş kesimler için plan yapması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu rol, Batı kentlerinde, 1960'lar ve 1970'lerde ve daha sonra azalarak, yoksul ve güçsüz kesimlerin yaşadığı mahallelerin planlama süreçlerinde haklarını savunan planlılar ekseninde etkili olmuştur (Sager, 2022). İlerici nitelikli plancı ve mimarlar, yoksul mahallelerde yaşayanlara, kentsel gereksinim ve sorunlarını ortaya koymak konusunda destek vererek (Iveson, 2014; Uitermark, 2009) savunucu plancı rolü üstlenmişlerdir. Bu rol esasen politik bir nitelik de taşımaktadır; ancak ondan farklıdır da. Bu noktaya ileride, refakatçi rol altında ayrıca değinilecektir. Öte yandan, ülkemizde 1970'lerde planlama, mimarlık, inşaat mühendisliği gibi bölümlerin öğrencilerinin, gecekondular mahallelerinde yaşayanlara imara ilişkin

konularda verdikleri destek de savunucu role benzer bir rol olarak değerlendirilebilir. Şu noktanın da altını çizmek gerekir ki, 1980'lerden itibaren ekonomik ve kültürel değişimlere koşut olarak Türkiye'de Batı'da olduğu gibi bu rolün baskınlığı azalmaya başlamıştır (Soher ve Akpınar, 2019).

Bir alternatif olarak ortaya çıkan savunucu rol genel anlamda yaygın etki gösteremezken, teknokrat rolün hakimiyeti 1980'lere kadar sürmüştür. 1980 sonrasında ise, neoliberal politikaların küresel anlamda egemen olmasına ve bunu izleyen dönemde de sivil toplumcu anlayışın önem kazanmasına koşut olarak, dünya düzeni toplumsal, ekonomik ve siyasi anlamda önemli bir değişim sürecine girmiş ve bu makro değişim içerisinde, teknokrat rol bazı değişimler göstermeye başlamıştır. Değişimin önemli bir hattını, planlamanın daha piyasa odaklı hale gelmesi oluşturmuştur; planlama ve plancıya meşruiyetini sağlayan artık planlama aklından çok piyasa aklı, bir başka deyişle piyasa rasyonalitesidir. Başlangıçta devlet küçülüp, planlama da piyasacı mantığın egemenliği altında önemini yitirirken, özellikle 2000'lerde durum farklılaşmıştır. Kent toprağının ekonomik büyümeyi finanse etmek için ticarileşmesi (Peck ve diğerleri, 2009) ve böylece en önemli zenginlik yaratma araçlarından biri haline gelmesiyle, devletin kentsel mekânın düzenlenmesine, bir başka deyişle planlamaya olan ilgisi yeniden canlanmıştır (Eraydın ve Taşan-Kok, 2019). Batıda başlayan bu gelişimler, uzlaşa ve itiraz mekanizmalarından yoksun olması nedeniyle daha otoriter bir çizgi izlemeleri (Eraydın ve Taşan-Kok, 2014; Penpecioğlu ve Taşan-Kok, 2016; Geniş, 2020) ve toplumsal gruplar arasında daha büyük eşitsizliklere yol açmaları (Ör. Demirtaş-Milz, 2013; Karaman, 2014; Kuyucu ve Ünsal, 2010; Özdemir ve Eraydın, 2017) gibi farklılıklarla birlikte ülkemizde de karşılığını bulmuştur.

Değişimin diğer önemli hattını da plancının rolündeki farklılaşma oluşturmuştur. Esasen burada iki farklı rol ön plana çıkmaktadır. Birincisi, kuramsal bir temeli olan ve bu temeli akılcı kapsamlı planlamanın eleştirisinden ve iletişimsel planlamadan (Forester, 1989, 1999; Healey, 1992, 1996, 1997; Innes and Booher, 1999; Sager, 1994) alan, uzlaştırıcı/müzakereci roldür. Burada planlama kararlarına, bilimsel akıldan çok diyaloga dayalı iletişimsel akıl meşruiyet kazandırmakta veya bir başka deyişle planlama aklı iletişimsel akıldan beslenirken, plancı da bu iletişim sürecinde uzlaşa oluşturulmasına hizmet eden uzlaştırıcı/müzakereci bir rol oynamaktadır. Plancı bu rol çerçevesinde, farklı toplumsal grupların bir araya geldiği, planlama sorunlarını kendi perspektiflerinden tartıştıkları iletişim ortamlarında uzlaşmayı kolaylaştırıcı bir göreve sahiptir. Forester bu role sahip planlıları, 'kolaylaştırıcı liderler' olarak tanımlamaktadır (Forester, 2013). Diğer rol ise, piyasacı mantığın fiili duruma yansımaları sonucu, dünyanın pek çok yerinde rastlanabilen danışman roldür; yani plancının kent toprağına

¹ Burada "planlama aklı" ile işaret edilen, planlama kararlarının; akıl yürütmeyle ve kamu yararı, bütünsellik, bilimsel bilgiye dayalı analiz-sentez yaklaşımı gibi ilkeler ışığında alınmasıdır. Söz konusu planlama aklı, geçerliliği sabit bir düşünce olarak da görülmemelidir; dönemseller olarak geri plana itilebilmekte, bu kapsamda örneğin günümüzde piyasa aklının gölgesinde kalmaktadır.

yapılacak yatırımlara veya daha genel anlamıyla kentsel politikaların oluşturulması ve kentsel gelişimin yönlendirilmesine ilişkin yol gösterici rolü (Savini ve Raco, 2019). Burada esasen kastedilen klasik bir planıcı kimliğinden çok, danışmanlık şirketleri için çalışan planlılardır ve bu planlılar zaman zaman yerel yönetimlere de bu hizmeti vermektedirler. Savini ve Raco (2019) bu gelişmeleri 'yeni teknokrazi biçimleri' olarak ele alarak, planıcının teknokratik rolünün yeni biçimlerde devam ettiğine dikkat çekmektedir, Nitekim teknokrat rol günümüzde de hakimiyetini sürdürmektedir (Lauria ve Long, 2017).

Tüm bu tartışmalara ek olarak, teknokratik planıcı veya uzlaştırıcı/müzakereci planıcı temel çerçevelerine girebilecek, ancak bu rolleri tema bazlı olarak ayrıntılandırılan çeşitli çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlara; sınır bölgelerinde, iki farklı ülkeyi ilgilendiren planlama konularında planıcının rolü (Vázquez-Castillo, 2001), aile dostu kentler yaratılmasında planıcının rolü (Warner and Rukus, 2013), iklim değişikliğine uyum sağlama (Storbjork and Hjerpe, 2014) gibi konularda rol alma biçiminde örnekler verilebilir.

Bu makale, son yıllarda, daha demokratik bir planlama için, hem teknokrat hem de uzlaştırıcı/müzakereci role karşı bir alternatif olarak ortaya konan planıcının politik rolüne odaklanmakta; politik rolün altyapısını oluşturan kuramsal tartışmaları ortaya koymakta ve böyle bir rolün pratikte nasıl ortaya çıkabildiğini tartışmaktadır. Bu kapsamda amacı, politik planıcı rolünün pratikteki anlamını ortaya koymak, somut düzeyde ne gibi politik roller olabileceği sorusunu ve bunların karşısına çıkan olanak ve engelleri Türkiye örneği üzerinden ele almaktır.

Bu çerçevede, daha demokratik bir planlama veya planlamanın demokratikleştirilmesiyle kastedilen; planlama önerilerine veya kararlarına karşı itirazları dikkate alan, kendisi itiraz geliştirebilen ve bu itirazların dillendirilmesiyle oluşabilecek çatışmaları dışlayıp marjinalleştirmeyen, aksine onların oluşmasına olanak verecek kanallar yaratan ve pratikler içeren; bir başka deyişle, planıcının politik role sahip olduğu bir planlamadır. Dolayısıyla burada, aşağıda sunulan kuramsal tartışmaların daha net ortaya koyacağı üzere, planlamanın demokratikleşmesiyle planıcının politik rolü esasen bir bütün teşkil etmektedir.

Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki, politik olan ve planıcının politik rolüne ilişkin tartışmalar, esasen planlamanın genel anlamda işlevini de sorgulayan yapısalılık sonrası yaklaşımlardan oldukça etkilenmiş; sadece planlama değil, siyaset felsefesinden başlayıp, coğrafya ve kent çalışmalarını da kapsayan, daha geniş bir düzleme yayılmış bir konudur. Bu tartışmalara bir sonraki bölümde yer verilecektir. Ancak ilk aşamada şu söylenebilir ki, tartışmaların en temel ortak noktası çatışma kavramıdır. Bu kapsamda planıcının politik rolü ile kastedilen de, planıcının toplumsal çatışmaları dışlamaması; itirazlara kulak asması, onlara karşı duyarlı ve hatta kucak açan bir tavra bürünmesidir. Öte yandan, bu tanım her ne

kadar önemli ve yeni bir açılım getirirse de, politik rolün somut olarak ne anlama geleceği konusunda bir fikir vermemektedir. Teknokrat planıcı eylemlerini teknik bilginin kullanımı üzerine temellendirirken ve uzlaştırıcı/müzakereci planıcının iletişimci ve kolaylaştırıcı işlevi ön plandayken, politik planıcının işlevi çoğunlukla soyut düzeyde kalmakta ve pratikte ne yaptığı konusunda yeterince açıklık bulunmamaktadır. Bu noktadan hareketle makalenin temel amacı, politik rolü örneklerle, somut bir biçimde ortaya koymaktır. Burada diğer önemli bir nokta ise, planıcının politik rolüne ilişkin tartışmaların daha çok katılımcı karar alma pratiklerinin olduğu, uzlaşma temelli liberal demokrasilerin deneyimleri ve söz konusu uzlaşma yöneliminin eleştirisi üzerinden yapılmış olmasıdır. Ülkemiz ise, uzlaşma temelli bir politika yapma kültürüne ve ortamına sahip olmadığı için, burada çıkan politik rol önemli özgünlükler barındıracaktır. Dolayısıyla makalenin diğer bir amacı da, politik rolün Türkiye'ye özgün halini ortaya koymaktır.

Makalenin bir sonraki bölümünde, planıcının politik rolüne, hem politik olan nedir üzerine yapılan tartışmalara yer verilerek, hem de bunların planlamadaki karşılıkları ortaya konarak odaklanılmaktadır. Üçüncü bölümde ise, yakın geçmişimiz ve içinde bulunduğumuz dönemde Türkiye'de ortaya çıkan ve 'politik rol' kapsamına giren yeni planıcı rolleri, önlerindeki engel ve olanaklarla birlikte incelenmekte ve pratik düzeyde, somut örneklerle ortaya konulmaktadır. Sonuç bölümünde ise, politik rolün zaman boyutuna, diğer planıcı rolleri ile ilişkililiği ve sürekliliği ile gücüne ilişkin çıkarımlar yapılmaktadır.

2. Yöntem

Makale yöntem olarak yazın ve belge taraması ile planlılar ile yapılan derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Bu kapsamda, ilk olarak, daha önce yapılmış ampirik araştırmaların bulgularından yararlanılmakla birlikte, özellikle Şehir Planlıları Odası'nın internet sitesi ile 2014–2016 dönemini kapsayan 8. Dönem Çalışma Raporu'na ve 2016–2018 dönemini kapsayan 9. Dönem Çalışma Raporu'na başvurulmuştur. Söz konusu çalışma raporları, temelde politik rollerden biri olarak ortaya konan 'yasal mücadeleci rol' çerçevesinde ne gibi faaliyetlerin, hangi argümanlar ve ilkeler ışığında yürütüldüğü, ne tür kentsel müdahalelere karşı ve ne gerekçelerle yasal yollara başvurulduğu konusunda bilgi sağlamıştır. Yararlanılan site ve raporlara kaynakça bölümünde ve makale içerisinde referans verilmiştir. Ayrıca, yazın ve belge taramasını desteklemek amacıyla, 2015, 2018 ve 2019 yıllarında, Şehir Planlıları Odasını temsil eden üç farklı planıcı (G1, G2 ve G3) ile birlikte, gönüllülük esaslı çalışmalar yürüten iki planıcı (G4 ve G5) ile derinlemesine görüşmeler yapılmış olup, ilgili role ilişkin bölümde yapılan bu görüşmelerden alıntılar verilmektedir. Araştırma yapıldığı dönemde iki farklı Şehir Planlıları Odası Ankara Şube Başkanı görev yapmıştır ve bu planlıların her ikisiyle de görüşme yapılmıştır. Bununla birlikte, döne-

min Şehir Plancıları Odası Başkanı ile de görüşme gerçekleştirilmiştir. Söz konusu plancılar makale çerçevesinde tanımlanan politik rolleri temsil etmeleri nedeniyle seçilmiştir. Kendilerine; Türkiye’de kentleşme ve planlama sorunlarına ilişkin görüşleri, görevleri kapsamında ne gibi faaliyetler yürüttükleri, ne tür ve hangi ölçekteki (mahalle/kent/tek parsel) kararlara/projelere karşı muhalefet yürüttükleri, hangi ilkelerle hareket ettikleri, (Oda bünyesinde çalışan plancılara yönelik olarak) dava açma yanında ne gibi faaliyetleri olduğu, planlamanın daha demokratik olması için neler yapılması gerektiğini düşündükleri, kentliler ile doğrudan ilişkilerinin ne olduğu vb. sorular yöneltilmiştir. Söz konusu görüşmelerin deşifresi ile yazın taramasından elde edilen bilgiler kullanılarak, Türkiye’de refakatçi, kamusal alanları savunucu/aktivist ve yasal mücadeleci olmak üzere üç farklı politik plancı kategorisi belirlenip, bu kategoriler; özellikleri, eylemleri, sınırları ve potansiyelleri açısından irdelenmiştir.

3. Uzlaştırıcı/Müzakereci Plancıya Karşı Politik Plancı

Giriş bölümünde bahsedilen teknokratik, uzlaştırıcı/müzakereci ve danışman role bir alternatif olarak öne çıkan politik rol, özellikle siyaset felsefesi alanından gelen, daha makro düzeyde uzlaşma toplumlarına radikal bir eleştiri getiren görüşlerin etkisiyle planlama kuramında önem kazanmıştır. Bu anlamda politik rol, dünya planlama yazınında hâkim gündemin bir parçası haline gelmiştir.

Özellikle 1990’lar ve sonrasında, bahsi geçen görüşlerin de etkisiyle, teknokratik ve uzlaştırıcı/müzakereci role karşı yöneltilen eleştiriler (Ör. Allmendinger ve Houghton, 2012; Bengs, 2005; Fainstein, 2010; Flyvbjerg, 1998; Gunton ve diğerleri, 2006; Harris, 2002; Hillier, 2003; Inch, 2014; Kaza, 2006; Pløger, 2004; Purcell, 2009; Tewdwr-Jones ve Allmendinger, 1998), planlama kuramı yazınında önemli bir yer tutmuşlardır. Bu eleştirilerin ortak noktası, söz konusu rollerin güç ilişkilerine yeterince önem vermemesi, güçsüz olanın bu iletişim süreçlerinden dışlanması ve sonuçta güçlü olanın dediğinin olduğu gerçeğini göz ardı etmesidir. Bu kapsamda plancının eşitsiz güç ilişkilerini azaltmaya çalışarak politik role sahip olması gerektiğine yapılan ilk vurgulardan biri Albrechts’e aittir (Albrechts, 1991).² İleride daha ayrıntılı ele alınan bu ve benzeri eleştiriler sonucunda, plancının teknokrat rolüne olan sorgusuz inanç, yerini politikanın planlama içerisindeki rolünün kabulüne bırakmaya başlamıştır (Chettiparamb, 2016). Eleştiriler farklı bakış açılarına sahip olsalar da, planlama süreçlerinin çatışmalara daha duyarlı hale gelmesi ve plancının da daha politik bir role sahip olması gerektiği konusunda ortak bir noktaya ulaşırken, politikleşme, kenttsel politika yapımının ve planlamanın demokratikleşmesinin temel unsuru veya koşulu olarak görülmeye başlanmıştır.

Makalenin devamında politik rol iki kısımda incelenmektedir. İlkinde, politik olanın anlamı üzerine planlama disiplini de etkileyen kuramsal tartışmalara yer verilmektedir. İkincisinde ise konu, planlama açısından ele alınarak, politik rolün planlama kuramı içerisindeki yerine ve pratikteki yansımalarına ilişkin tartışma yürütülmektedir.

4. Politik Olan Nedir Üzerine Kuramsal Tartışmalara Bakış

Yakın geçmişte ve günümüzde siyaset felsefesi alanında, demokrasi kavramı ve demokrasinin ne olup ne olmadığı soruları, gittikçe daha yoğun tartışılan ve sorunsallaştırılan konular haline gelmiştir. Bu tartışmaların önemli bir bölümünü de Jacques Rancière, Slovaç Žižek ve Chantal Mouffe gibi siyaset felsefecilerinin politika sonrası (post-political) toplum ve bu tarz toplumların çatışmayı dışlayıp, uzlaşma yönelimli olmalarına yönelik eleştirileri oluşturmaktadır. Makalenin ele aldığı plancının politik rolü ve planlamanın politikleşmesi konusunun da teorik temelleri bu tartışmalarda yatmaktadır. Siyaset felsefesi alanından gelen bu tartışmaların temelinde esasen demokrasinin liberal Batı toplumlarında nasıl algılanıp, hayata geçirildiğine ilişkin bir endişe ve memnuniyetsizlik yatmakta ve bu durum zaman zaman demokrasinin krizi veya demokrasi açığı olarak da adlandırılmaktadır. Öte yandan, bu endişeler sıklıkla Habermas’ın iletişimsel eylem kuramını eleştirerek, uzlaşma temelli yönetim mekanizmalarının ciddi bir demokrasi açığı ile sonuçlandığını öne sürmektedir. Genel anlamda Batı’nın liberal demokrasileri için öne sürülen demokrasi açığı ile kastedilen ise, bu demokrasilerin temelini oluşturan uzlaşma yönelimli yönetim mekanizmalarının; çatışmaları dışlayarak veya yok ederek, güçsüz grupların sesini kesip, esasında zaten güçlü olana hizmet ederek, var olan güç ilişkilerini daha da güçlendirmeleri ve bunun sonucunda da toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretilmesine yol açmalarıdır. Bu noktada önemli ve etkili bir yazın, söz konusu uzlaşma eğilimini ve yarattığı düzeni politika sonrası (post-politik) bir dönem olarak kavramsallaştırmakta (Žižek, 1999; Mouffe, 1999, 2005; Rancière, 1999, 2010) ve bu yazının coğrafya ve planlama alanlarında da önemli yansımaları görülmektedir (MacLeod, 2011; Swyngedouw, 2005, 2009). Basit bir anlatımla post-politik kavramı, gerçek politikanın yerini kuramsal politika yapımının veya uzmanlarca yönetilen, sıradan politikanın alması durumuna (Swyngedouw, 2009; Dikeç ve Swyngedouw, 2017) işaret etmek amacıyla kullanılmaktadır.

Post-politik kavramına ilişkin farklı siyaset felsefecilerinin birbirleri ile ilişkili, ancak farklılıklar da içeren düşünce ve tanımlamaları bulunmaktadır. Genel bir tanım için Žižek’in görüşüne başvurulabilir; Žižek, post-politik dönemi, ideolojik vizyon ve siyasi mücadelelerin terk edildiği ve yerlerini çıkar müzakeresi ile elde edilen, evrensel bir uzlaşma hedefleyen,

² Albrechts plancının değişen rolüne ilişkin bu çalışmasının son kısmında politik role değinir; ancak bunu post-yapısalcı bir kuramsal çerçeve içerisinde değil, yeni bir yaklaşım önerisi olarak ortaya koyar.

yönetimsel ve teknokratik bir işbirliğinin aldığı bir dönem olarak nitelemektedir (Žižek, 1999). Mouffe ise, post-politik dönemi, politika (politics) ve politik olan (political) arasındaki farka işaret ederek açıklamaktadır. Mouffe'a göre politika, bir takım politika temelli kaygılara yönelik yönetimsel işlerin yapımı iken, politik olan, bu kaygıların sistemsel düzeyde birer gündem maddesi olmalarını sorgular. Daha basit bir anlatımla, politika kurumsallaşmış politika yapımı iken, politik olan ise bir duruş, bir müdahale ve eyleme karşılık gelmektedir (Mouffe, 2005). Benzer biçimde, politik olan, 'bir mücadele ve agonistik uğraşı' olarak tanımlanırken, politika 'teknokratik mekanizma ve uzlaşım prosedürler'den oluşmaktadır (Wilson ve Swyngedouw, 2014: 6). Bu tanımlardan da anlaşıldığı üzere, politik olanın politikaya karşı statükoyu sorgulama ve ona karşı çıkma açısından bir üstünlüğü vardır. Mouffe, bu üstünlüğü vurgulayarak, politikaya karşı politik olanı önceleme ve yaşama geçirme amacıyla agonistik çoğulculuk kavramını ortaya koymuştur (Laclau ve Mouffe, 1985; Mouffe, 1999, 2005). Burada agonizm düşmanlar arası ilişkinin, karşıtlar veya rakipler (adversaries) arası bir ilişkiye dönüştürülmesi anlamına gelmektedir. Agonistik ilişkinin en temel özelliği de söz konusu karşıtların farklı düşünmeleri, bu farklı düşünceyi yeri geldiğinde sıkı bir biçimde savunmaya devam etmeleri, ancak karşı tarafın da farklı olabileceğini kabul etmeleri ve bu farklılıkları meşru saymalarıdır. Çatışma unsuru da bu yaklaşımda, yıkıcı ve zararlı olduğu geleneksel algısına karşı, üretken ve yenilikçi bir işleve sahip olarak görülmektedir.

Burada agonistik çoğulculuk yaklaşımının sınıflar arası çatışma noktasındaki duruşunun da kısa bir değerlendirmesi uygun olacaktır. Öncelikle şu belirtilmelidir ki, agonistik çoğulculuk kavramsal çerçevesinde, agonistik mekandaki çatışma sınıf temelli bir çatışma olmak zorunda değildir; benim/ bizim gibi olmayan ile benim/ bizim gibi olanlar arasındaki çatışmadır. Hatta denebilir ki Mouffe'un analizinde, sınıf temelli çatışmalar değil, kimlik temelli çatışmalar ön plandadır. Zira Mouffe, solda duran ancak Marxismi eleştiren, post-yapısalcı akıma ait bir isimdir. Öyle ki Laclau ile birlikte Mouffe, Sosyalist Strateji ve Hegemonya adlı eserlerinde solun hem yeniden dağıtım (redistribution) hem de tanınma (recognition) sorunlarıyla ilgilenmesi; bu bağlamda cinsiyetçilik, ırkçılık, cinsiyet ayrımcılığı ve çevrenin tahribatı gibi sorunlara ilişkin de mücadele etmesi gerektiğini savunurlar (Laclau ve Mouffe, 1985). Dolayısıyla Mouffe'un agonistik çoğulculuğunda; sınıfsal olan veya olmayan, ancak bir hiyerarşi temelinde oluşan farklılıklar üzerinden, 'biz' ve 'öteki' arasında olan bir çatışmadan bahsedilmektedir (Mouffe, 2005: 15). Bu anlamda Mouffe'a göre toplumsal çatışma çok geniş bir yelpazeye yayılabilir ve sermaye ve emek, beyazlar ve siyahlar, farklı etnik gruplar, yerel halk ve göçmenler, laikler ve 'dinciler' veya belirli bir konuda farklı düşünceler arasında olabilir. Mouffe'un agonisminin temel noktası bu çatışmanın, bir düşmanlık biçiminde değil, adeta bir 'rekabet' ilişkisi gibi, birbirinin farklılığının meşruiyetini kabul eden, ancak birbirileri ile mücadeleye devam edenler arasında oluşudur.

Politik olan nedir üzerine düşünen ve uzlaşım temelli politika yapım biçimlerini eleştiren diğer bir postyapısalcı da Rancière'dir. Rancière de Mouffe gibi uzlaşım yönelimini, herkesi kapsıyormuş gibi yapıp, aslında belirli kesimleri dışlamakla eleştirmektedir. Ancak Rancière, Mouffe'unkinden farklı ve daha incelikli bir ayırım ortaya koyar; polis ve politik olan arasındaki ayırım. Burada polis, toplumsal hiyerarşiyi, var olan güç ilişkilerini yeniden üreten, 'neyin nasıl yapılacağını, nasıl olunacağını, neyin nasıl söyleneceğini' (Rancière, 1999: 29) tanımlayan kurumlar ve prosedürler kümesiyken, politik ise, bu polis düzeni sekteye uğratıldığında, kendi sözcüklerini kullanırsak, '(insanları) güden kralların (shepherd kings), savaş beylerinin, veya mülkiyet sahiplerinin doğal düzeni, aniden belirip tüm toplumsal düzenlerin dayandığı nihai eşitliği gerçek kılan bir özgürlükle kesintiye uğradığında' ortaya çıkmaktadır (Rancière, 1999: 16). Rancière'ye göre gerçek demokrasi de polis düzenin kesintiye uğratılmasına bağlıdır. Bu anlamda eşitlik Rancière için hem politik olanın, hem de demokrasinin ontolojik olarak verilili koşulu haline gelmektedir (Swyngedouw, 2009).

Mouffe ve Rancière'nin politik olana ilişkin ortak noktaları ise şudur; olaylar, süreçler, bireyler, tavırlar, eylemler ancak toplumsal sorunların yapısal varlığını sorguladıkları ve bunlara karşı çıktıkları sürece politik olabilirler. Burada hem Rancière hem de Mouffe'da bir eylemsellik vurgusu; farklı bir ifadeyle, politik olanın yaşama geçirilen bir eylem ile ortaya konulduğu vurgusu olduğunun da altını çizmek gerekir. Bu vurgu özellikle Rancière'de güçlüdür. Öyle ki, politik olan belirli bir zaman ve mekânda ve bir eylem aracılığıyla ortaya çıkar; ortaya çıkışı engelleyen de uzun toplumsal süreçlere ilişkin olan polistir. En somut ifadeyle Rancière'ye göre, politik olan bir yanlıştın ve eşitlik talebinin ortaya konulması (Dikeç, 2005; Swyngedouw, 2014) eylemidir ve bir değişim perspektifini ve hatta alternatif sunmayı da içerir. Bunu bir örnekle de açıklayabiliriz. Rancière'ye göre, daha iyi bir anlaşma yerine birtakım reformlar talep eden veya ücretlerin düşüklüğüne değil de sadece otorite ilişkilerine saldıran bir grev politik olamaz; grev, ancak iş yerinde belirleyici olan otorite ilişkilerini yeniden tasarladığında politiktir (Rancière, 1999: 32). Öte yandan, burada yanlıştın nitelemesi ile kastedilen teknik veya hukuki bir hata değil, eşitsizlik yaratılması veya belirli bir topluluğun haksızlığa uğramasıdır (Dikeç, 2005).

5. Tartışmaların Planlama Alanına Etkisi ve Plancının Politik Rolü

Politik olan ve post-politik dönem üzerine yapılan tartışmalar, uzlaşım yönelimini sorunsallaştırdıkları ve kent planlama son noktada 'anlaşma arzusuyla sürdürülen' (Barry ve diğerleri, 2018: 422) bir uzlaşım aracı (Özdemir ve Taşan-Kok, 2019) olduğu için, hem planlama, hem de plancı için önemli bir anlama sahiptir. Bu tartışmaların büyük bölümünde, kent planlama ve plancı, ister akılcı kapsamlı planlama ister iletişimsel planlama yaklaşımını benimsenmiş olsun, politik eylemin önünü kesen

ve onu denetleyen bir role sahip olmakla eleştirilmekte (Nicholls and Uitermark, 2017: 514) ve Rancière'in tanımladığı biçimiyle polis alanının bir parçası olarak görülmektedir. İletişimsel planlama kuramına yöneltilen ve son yıllarda planlama yazınında oldukça ilgi gören görüşler de; uzlaş, çatışma ve politik olan üzerine yapılan tartışmalardan beslenerek, uzlaştırıcı/müzakereci plancıyı; güç eşitsizliklerine karşı duyarsız olmakla, çatışmayı dışlamak ve marjinalleştirmekle (Flyvbjerg, 1998; Gunton ve diğerleri., 2006; Hillier, 2003; Inch, 2014; Pløger, 2004, 2015; Tewdwr-Jones ve Allmendinger, 1998) ve neoliberal politikaların bir aracı haline gelmekle (Purcell, 2009) eleştirmektedirler. Ayrıca planlamanın kendisinin de post-politik süreçleri içermesine vurgu yapanlar da bulunmaktadır (Ör. Allmendinger ve Haughton, 2012; Margalit ve Kemp, 2019). İletişimsel planlamaya yöneltilen diğer bir eleştiri noktası da, sonuçların adil olup olmamasıyla değil, sadece sürecin nasıl olduğuyula ve prosedürlerle ilgilenmesi (Campbell, 2006; Fainstein, 2010) ve girdi kısmını, yani iletişim sürecine kimlerin katılabildiği, kimlerin katılamadığı konularını dışlamasıdır (Agger ve Löfgren, 2008: 150). Dahası, hem akılcı kapsamlı planlama hem de iletişimsel planlamanın pozitivizm vurgusu, 'elit, dışlayıcı ve baskıcı bir kentsel kuram, politika ve planlama rejiminin temeli' olarak görülmektedir (Wyly, 2011: 890). Özetle, hem iletişimsel planlama hem de planlamanın kendisi, politik olanın önünü kesen bir güç aygıtı olmakla eleştirilmektedir.

Bahsi geçen bu eleştirel yaklaşım ve tartışmalar, kent planlamanın hegemonik güçlerin kararlarına direnebilmesi; itirazlara ve farklı görüşlere duyarlı hale gelmesi ve demokratikleşmesi açısından elbette çok değerli olmakla birlikte, planlamanın demokratikleşebilmesi açısından çok da olumlu bir tablo çizmemektedirler. Bu olumsuz tabloya karşılık da planlamanın daha politize hale gelmesini savunan ve plancının politik rolünü vurgulayan yeni açılımlar ortaya konmaktadır. Bu noktada şunu da eklemek gerekir ki, ilgili yazında her zaman ve sadece politik rol kavramı kullanılmamaktadır; politik nitelikli bir role olan vurgu, 'planlamanın politik doğasının yeniden keşfi' (Mazza, 2002), 'planlamanın yeniden politizasyonu' (Gualini, 2015), 'politik olanı yeniden canlandırmak' (McClymont, 2011), 'planlama pratiğinin yeniden demokratikleştirilmesi' (Metzger, 2011), plancılar açısından 'korkusuz konuşma' ve 'politikaya direnme' gereksinimi (Grange, 2017) gibi farklı nitelikle yapılmaktadır. Bununla birlikte, plancının politik rolünü önceleyen yaklaşımlar içerisinde özellikle Mouffe'un agonistik çoğulculuk kavramı ön plana çıkmaktadır (Ör. Brand ve Gaffikin, 2007; Bäcklund ve Mäntysalo, 2010; Bond, 2011; Glover, 2012; Gunder, 2003; Hillier, 2003; Legacy, 2017; McClymont, 2011; Mouat et al., 2013; Pløger, 2004, 2018; Yamamoto, 2018; Özdemir, 2019). Öyle ki, planlama kuramı yazınında, 'agonistik planlama kuramı', tam olarak oturmuş bir kuram olmasa da, etkisi artan veya yeni gelişen bir kavramsal çerçeve haline gelmiş durumdadır.

Bu noktada agonizmin pratikte neye tekabül ettiği hakkında ciddi kaygılar olduğunu ve bu durumun politik rol kavramı-

nın muğlaklığını arttırdığının altını çizmek gereklidir. Bond bu anlamda agonizmi prosedürel belirsizliği nedeniyle, bir başka deyişle uygulama için net bir prosedür ortaya koymamakla eleştirir (Bond, 2011). Bu nedenle agonistik planlamayı belki de yeni bir kuramdan çok, 'iyinin ne olduğuna dair farklı grupların farklı düşüncelerinin birer olumsuzluk olarak elimine edilmediği, tam tersine çeşitli değerler olarak tanıdığı bir süreç' (Hillier, 2003) olarak gören yeni bir yaklaşım olarak değerlendirilmeye en uygun olacaktır.

Bu yaklaşımda plancı için muhalif ve aktivist bir rol ön plana çıkmaktadır (Chettiparamb, 2016; Fougère ve Bond, 2018). Amaç daha iyi planlar veya uzlaş ile karmaşıklığı azaltmak değil, politik alanı daha kapsayıcı hale getirerek, farklılıkları görünür kılmak ve katılımı teşvik etmektir (Lysgård ve Cruickshank, 2013). Bu tartışmalara ek olarak plancının politik rolünün de daha somut anlamda, yerel politik düzeyde ne olduğuna ilişkin tartışmalar vardır. Gualini'ye göre (2015) bu rol toplumsal hareketlerle sıkı bir ilişki anlamına gelebilirken, plancılar tarafından bir agonistik mekân (Özdemir, 2019) veya sınırlandırılmış çerçeveleri aşan bir tartışma mekânı yaratılması (Fougère ve Bond, 2018), yerelin bilgisine önem verme ve yerel ile birlikte bilgi üretme (Lysgård ve Cruickshank, 2013), katılımı arttırmak için resmi ve kurumsal kanalların dışına çıkma ve politika yapıcılara direnebilme (Legacy, 2017), mevzuatın gerektirdiklerine yetinmeyip, doğrudan eylem ve sivil itaatsizliklere yer verme (Metzger, 2011) gibi pratikler, plancının politik rolü kapsamında ele alınmaktadır. Bu anlamda, plancının politik rolü ilgili yazında, hem farklı itirazları dikkate alması, hem de yanlış bulunduğu kararlara kendisinin itiraz edebilmesi çerçevesi altında ele alınırken, bahsi geçen somutlaştırma çabalarına rağmen, bu rolün planlama süreçlerinde ne tür pratiklerle ortaya çıktığı, daha fazla ampirik araştırma ile irdelenmesi gereken bir konu olma özelliğini korumaktadır.

Özetle, kent planlamada çatışma konusu ve demokrasi hakkındaki tartışmalara koşut olarak plancının rolü de teknokratik uzlaştırıcı/müzakereciye evrilmiş ve daha sonra plancının politik bir role sahip olması gerektiği savunulmaya başlamıştır. Bu rol, özellikle yukarıda bahsedilen agonistik yaklaşım çerçevesinde vurgulanır hale gelmiştir. Uzlaş mekanizmaları ve teknokratik yönetim araçları da böyle bir rolün gelişmesi için bir engel olarak görülürken, çatışmanın değerli görülmesi, önünün açık tutulması ve bu kapsamda kent hareketleri ile işbirliği politik rolün gelişimi için potansiyel olarak değerlendirilmektedir (Grange, 2017; Gualini, 2015; Hillier, 2003; McClymont, 2011; Özdemir, 2019). Tüm bu tartışmalara rağmen, plancının politik rolünün ne gibi eylem ve yaklaşımlar içereceği konusu yeterince somutlaştırılmış değildir. Bu nokta, planlama nihayetinde bir eylemlilik hali gerektirdiği için özellikle önemlidir. Bu anlamda politik rol ampirik çalışmalarla desteklenmesi gereken bir alandır. Öte yandan, politik rolün de değişime, yeni tanımlamalara ve tartışmalara açık bir kavram olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Bir sonraki bölümde, plancının politik rolü konusunun Türkiye açısından bir değerlendirmesi sunulmakta ve bu rolün yerel düzeyde ve somut olarak nasıl, hangi biçimlerde ortaya çıktığı, planlama süreçlerinde ortaya çıkan farklı politik roller üzerinden ortaya konmaktadır.

6. Türkiye'de Plancının Politik Rolü ve Somut Anlamda Ortaya Çıkan Politik Roller

Günümüz Türkiye'sinde, plancı açısından, özellikle Rancière'nin politik olana ilişkin, *eşitlik talebi ve bir yanlısın ortaya konması* tanımı temel alındığında, politik rolün ortaya çıkmasını bir yandan ciddi anlamda baskılayan, bir yandan da paradoksal biçimde destekleyen bir ortam bulunmaktadır. Neoliberal otoriter politikalar ile birlikte uzlaşma mekanizmalarının olmayışı, politik rol ile birlikte her türlü itiraz üzerinde bir baskı unsuru oluşturmaktadır. Burada, Batı'daki gibi işlevsiz veya düzeni yeniden üretici nitelikteki bir uzlaşma sorunu değil, uzlaşma arayışının en baştan var olmayışı ve bu çerçevede sadece halkın değil, görüşme yapılan iki plancının da en öncelikle vurguladığı üzere (G1 ve G2), plancının kendisinin ve planlama bilgisinin dışlanması söz konusudur. Bu da somut durumda kentlerin bütüncül planlarla değil; inşaat haklarını arttırarak yeni eşitsizlikler yaratan noktasal plan değişiklikleriyle, kamu yararı gözetmeyen ve çevresel değerleri tahrip eden, parçacıl ve tepeden inme plan kararlarıyla ve büyük rantlar yaratıp, bunu eşitsiz dağıtarak toplumun yoksul kesimlerinde maddi ve manevi mağduriyetlere yol açan kentsel dönüşüm projeleriyle biçimlenmesine yol açmaktadır. Böylece, eşitlik talebi ve yanlısın ortaya konması gereği öylesine büyümektedir ki, politik rolün buna bir tepki olarak filizlenip kendini göstermesi gibi bir sonucu da beraberinde getirmektedir. Öte yandan, kararların tepeden inme verilmesi, formel uzlaşma mekanizmalarının olmayışı veya görüşme yapılan Oda temsilcisi plancılardan birinin özellikle vurguladığı üzere, 'ne diyeceği önceden bilinenlerin davet edildiği, ancak Şehir Plancıları Odası gibi farklı bir sözü ve itirazı olanların dışlandığı, 'sahte' toplantılarla işleme (G2), plancı açısından uzlaşmacı/müzakereci rolü bir seçenek olmaktan çıkarmakta, politik rolü ise bir seçenek olarak ön plana çıkarmaktadır. Başka bir deyişle Batı'da uzlaşma mekanizmalarının sorunsallaştırılması önemli bir politizasyon ekseni oluştururken, ülkemizde bunların olmayışı politizasyon potansiyeli doğurmaktadır. Öte yandan, özellikle son on yıl içerisinde, otoriter yönetim sonucu demokratik alan daraldıkça, itirazlar sadece göz ardı edilmeyip, aynı zamanda kriminalize edilirken, politik rol de bundan payını almaktadır.

Bahsi geçen politik rol nasıl ve ne gibi durumlarda ortaya çıkmaktadır? Bu soruya yanıt ararken yine politik olanın eşitlik talebi ve bir yanlısın ortaya konması tanımına başvurmak uygun olacaktır. Kurumsal bölümde yapılan açıklamayı hatırlatmak gerekirse, burada yanış ile kastedilen planlama sürecinde yapılan ortaya çıkan bir hata değil, eşitsizlik yaratılması veya belirli bir kesime haksızlık yapılmasıdır.

Bu tanım ışığında, Türkiye'de politik rolün üç temel ekseninde somut bir zemin bulduğunu söylemek olanaklıdır; (1) plancıların özellikle kentsel dönüşüm veya planlama kararlarından mağdur olan kentli gruplara, planlama süreçlerinde refakat etme biçiminde ortaya çıkan *refakatçi rol*, (2) plancıların kentsel toplumsal hareketlerdeki etkin yer alışı çerçevesinde ortaya çıkan *kamusal mekanları savunucu aktivist rol* ve (3) özellikle Şehir Plancıları Odası bünyesindeki plancılar tarafından, bir takım planlama kararlarına karşı yürütülen *yasal mücadeleci rol*. Burada politik role ilişkin bir noktanın altını çizmek önemlidir. Söz konusu politik roller sonuç olarak plancı rolleri olmaları nedeniyle, uzmanlık bilgisini (bu bilgi teknik içerikli de olabilir) dışlamayan rollerdir. Aksine bu bilgiyi, iktidarın eşitsizlikleri arttıran ve yenden üreten neoliberal kentleşme politika ve uygulamalarına itiraz etmenin bir dayanağı olarak, yoksul ve güçsüz kesimler ve kamu yararı için kullanarak politik niteliğe kavuşmaktadırlar. Bu rollerin politik olmalarının temel belirleyicisi, bilgiyi kim için, nasıl ve hangi amaca hizmet etmek amacıyla kullanılmaları olmaktadır.

Bununla birlikte, önemli bir ortak noktaları, bu üç politik rolün de iktidar dışı³ aktörler bünyesinde gelişmeleridir. Bu noktada, elbette politik rolün somut bir zemin buluşunun bu üç alt kategori ile ve iktidar dışı alan ile sınırlı olmayacağı açıktır. Örnek olarak, kamuda çalışan bir plancı da bir planlama kararına itiraz edip, muhalif duruş sergileyebilir ve bu anlamda politik bir role bürünebilir. Ancak, böyle bir durumun plancının iş yerinde sorun yaşama veya işini kaybetme korkusu nedeni ile kolayca gelişemeyeceği de bir gerçektir. Nitekim, plancıların mesleklerine ilişkin en büyük sorun olarak dile getirdikleri konu, işlerini yaparken tepeden inme kararlara uymak zorunda olmaları ve böylece kendilerini güçsüz, anlamsız ve hayal kırıklığı içinde (Penpecioğlu ve Taşan-Kok, 2016), bir karar verici değil, belirlenmiş kararları yaşama geçirmek için sadece bir 'araç' gibi (Penpecioğlu ve Taşan-Kok, 2018) hissetmeleridir. Bunlar kamuda çalışan plancıların politizasyonu önünde de bir engel teşkil etmektedir. Bu durum, kapsamlı ve kendi başına incelenmesi gereken, özel olarak bu konuya eğilen bir çalışmada derinlikli iredelenebilecek bir konudur ve dolayısıyla bu makalede iktidar alanı dışında gelişen politik roller üzerinde durulmaktadır.

6.1. Refakatçi Rol

Refakatçi sözcüğü esasen bu role sahip ve aşağıda anlatılan süreçlerde yer alan plancıların kendileri tarafından, kendilerini tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu rolü tanımlamaya kentsel dönüşümün etkileri üzerinden başlamak uygun olacaktır. Ülkemizde kentsel dönüşüm projeleri, yoksul kesimlerin yaşadığı alanlarda yerinden etme ve barınma hakkı ihlallerine yol açma ile birlikte dönüşüm sonrası ortaya çıkan rant artışının paylaşım yöntemi açısından ciddi anlamda eşitsizlikler yaratmakta ve aynı zamanda çıkar değil, hak temelli uzlaşma mekanizmalarından da yoksun bir biçimde uygulanmaktadır. Bu sürece koşut ola-

³ Burada 'iktidar dışı', mevcut iktidarın bir parçası olmayan, İngilizce karşılığıyla 'non-governmental' anlamında kullanılmaktadır.

rak, söz konusu kentsel dönüşüm gündemine ilişkin kaygıları ve eleştirel bir tavır olan plancılar arasında politizasyon yeniden önem kazanmış ve bu plancılar, farklı birliklikler ve platformlar altında (IMECE, Dayanışmacı Atölye gibi), dönüşüm alanlarında yaşayanların öncelikle barınma haklarını korumak ve aynı zamanda mevcut projeye karşı daha eşitlikçi bir alternatif üretmek amacıyla refakatçi rollerini sürdürmeye başlamışlardır. Bu politizasyonun temel dayanak noktalarından biri de, kentsel dönüşüm alanlarında yaşayan özellikle yoksul kesimlerin, önerilen kent planlarında yer alan ve geleceklerini derinden etkileyecek teknik konuları okumak ve anlamak ve taleplerini kent planlama dilinde ortaya koymak için gereken örgün eğitim, zaman, para ve sosyal bağlar açısından düşük kaynak düzeylerine sahip olmalarıdır. Refakatçi rol ve onun eşitlik vurgusu da bu noktada devreye girmektedir. Görüşülen plancılardan biri bu rolün net bir tanımını vermekte ve bu role için eşitlik talebi de bu tanımda ortaya konmaktadır: 'Teknik bilgimi toplumun hizmetine sunmak istiyorum; özellikle yoksul kesimlerin' (G3).

Plancılar söz konusu kesimlere, önerilen planların hükümlerini anlamak için hem teknik bilgi hem de organizasyonel destek sağlamakta ve bu kapsamda yerel yönetimlerle ilişki kurmalarını kolaylaştırmakta ve bu ilişkilerinde onlara eşlik etmektedirler. Kimi zaman bu süreçler, 'mağdurların kentsel hareketleri' olarak adlandırılan, Ankara'da Dikmen veya İstanbul'da Gülsuyu-Gülensu mahalleri gibi, önerilen planlara karşı etkili bir seferberlik ile sonuçlanmaktadır (Özdemir ve Eraydın, 2012, 2017). Öte yandan, Özdemir (2019) tarafından yine Gülsuyu-Gülensu mahallelerinde söz konusu refakatçi plancıların rolüne ilişkin incelemede gösterildiği üzere, plancılar, mahallelilerin bir araya gelip, farklı görüşlerini tartıştıkları ortamlarda bulunurken, sadece teknik bilgi sağlamakla kalmamakta; tartışmalara tarafsız bir gözle bizzat katılarak, alanda yaşayan farklı görüş sahibi kişilerin birbirlerinin meşruiyetini, yani farklı bir düşünceyi savunma haklarını kabul etmelerinde de önemli bir işlev görebilmektedirler. Diğer bir anlatımla, agonistik bir mekânın oluşmasına ve böylece makalenin kuramsal kısmında bahsi geçen agonistik çoğulculuğa da hizmet etmektedirler (Özdemir, 2019).

Öte yandan, bu plancılar her ne kadar sol görüşlü – sol eğilimli olsalar da, refakat ettikleri topluluklar içerisinde benzer bir yönelimi teşvik etmekten özellikle kaçınmaktadırlar; hatta bunu bir ilke olarak benimsemiş durumdalar. Rollerini refakatçi olarak adlandırmalarının temelinde de bu ilke yatmaktadır. Görüşme yapılan refakatçi plancılardan biri bu konunun altını özellikle çizerek, çalışmalarının hedef ve amaçlarını aşağıdaki biçimde tarif etmiştir:

Mahallelerde ideolojik bir dönüşümü asla hedeflemedik; bu bizim ana ilkelerimizden biriydi. Amacımız organizasyon kapasitesini artırmaktı ve bunu teknik bilginin gücünü kullanarak yaptık. Hiçbir siyasi partiden bahsetmedik. İşte bu nedenle yaptığımızı bir refakat süreci olarak görmekteyiz.' (G4)

Refakatçi rol, makalenin başında değinilen savunucu rol ile benzerlikler göstermektedir. Ancak temel bir fark vardır; refakatçi plancılar savunucu plancılar gibi yoksul mahalleler adına plan yapmamakta; mahallelere, barınma haklarını koruma ve bu doğrultuda kendi taleplerini planlara yansıtma konusunda destek olmayı amaçlamaktadır. Bu anlamda da refakatçi rol, belirli toplumsal kesimlerin çıkarlarını onlar adına savunan plancı rolünden ayrılmaktadır. Nitekim refakatçi rolün çok önemli bir vurgusu, hem görüşme yapılan plancının (G4) belirttiği, hem de daha önce yapılan araştırmaların (Özdemir, 2019; Özdemir ve Eraydın, 2017) ortaya koyduğu gibi, mahalleler adına konuşmak gibi bir misyonun olmaması; aksine mahalleliye, kendi adına konuşabilmesi, kendi hakkını savunabilmesi için gereken teknik bilgiyi ve yerel yönetim ile ilişki kurabilmelerini sağlamayı amaçlamasıdır. Öte yandan, herhangi bir planlama önerisinin geniş toplumsal kesimler arasında tartışılmasını kolaylaştırma amacı taşıyan müzakereci rolden, yoksul ve güçsüz kesimlere odaklanma ve bu anlamda eşitlik talebi ile hareket etme özellikleri nedeniyle farklıdır.

6.2. Kamusal Mekanları Savunucu Aktivist Rol

Bu role sahip plancılar, genelde kentsel toplumsal hareketlerin, özellikle de memnuniyetsizlerin hareketleri olarak da adlandırılan (Özdemir ve Eraydın, 2012, 2017; Eraydın ve Taşan-Kok, 2014), gecekondular alanlarındaki gibi bireysel mülkiyetin devreye girdiği mücadelelerden çok, özelleştirilme, ticarileşme ve böylece kamusal niteliğini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya olan kamusal mekanları koruyan ve savunan hareketlerin üyeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada kamusal nitelikli mekanlara tarihi değeri olanlar da eklenebilir. Bu hareketlere ülkemizdeki verilebilecek en iyi örneklerden biri de Gezi hareketini doğuran Taksim Dayanışması'dır. Haydarpaşa Dayanışması, 3. Köprü Yerine Yaşam Platformu da farklı örnekler olarak verilebilir. Bu hareketlerin aktörleri arasında çok çeşitli mesleklere sahip kişiler bulunmakla birlikte, plancılar ve mimarlar önemli bir yere sahiptir. Özellikle Gezi hareketinin merkezinde Taksim Dayanışması'nı da kuran plancı ve mimarlar yer almaktadır. Bu rol de, eşitlik talebi ve bir yanlışın ortaya konması amacı ile hareket etmekte; kamusal mekanların eşitsizlikleri arttırıcı, kamu kaynaklarını tahrip edici biçimde özelleştirilmesini ve bu alanlarda demokratik katılımcı mekanizmalar işletilmeksizin tepeden inme kararların uygulanmasını bir yanlış olarak ortaya koyarak, politik nitelik kazanmaktadır.

Plancının politik rolü açısından kamusal mekanları savunucu aktivist rol, sadece kent planlama açısından değil, toplumsal muhalefetin ve kentsel demokrasinin güçlenmesi, demokratik alanın genişletilmesi açısından da çok önemlidir. Hatta bu role sahip plancılar, Türkiye'de kentsel muhalefetin örgütleyicileri olmuşlar (Özdemir ve Eraydın, 2012), kent planlamayı esasen bir mücadele alanı olarak görmüşler ve bu anlamda Gezi hareketinin yarattığı etkiyle devam eden süreçte daha

da motive olmuşlardır (Penpecioglu ve Taşan-Kok, 2018). Belki de tam da bu nedenle bu rol, iktidar tarafından son yıllarda en çok baskılanan, kriminalize edilen bir rol haline gelmiş ve zayıflamıştır. Bunun en somut göstergesi de Gezi hareketinde yer alan kimi plancı ve mimarların Gezi hareketini organize ettikleri için yargılanmaları ve hapis cezası ile cezalandırılmalarıdır. Dolayısıyla bu rolün baskılanması ve kriminalize edilmesi, kamusal mekanları savunucu aktivist rolü zayıflatırken, daha genel anlamda da plancının politik rolünün gelişmesi karşısındaki en önemli engellerden birini teşkil etmektedir. Öte yandan, aynı baskılama sürecine karşıt, aşağıda daha detaylı anlatılacağı üzere, plancıların yasal mücadeleci rolü üzerinden farklı bir politik rol gelişmektedir.

6.3. Yasal Mücadeleci Rol

Bu rolün merkezinde, Şehir Plancıları Odası ve Mimarlar Odası'nın, tepeden inme ve kamu yararına aykırı olarak alınan planlama kararlarına karşı itirazları ve yasal mücadeleleri yer almaktadır. Bu mücadele kapsamında Odalar, haksız gördükleri, eşitlik ve kamu yararı ilkelerine aykırı buldukları planları idare mahkemelerinde dava etmektedir. Bu çerçevede farklı Oda şubelerince açılan toplam 76 dava olmakla birlikte, pek çok davaya ilişkin bilgiye şube internet sitelerinden veya burada yayımlanan çalışma raporlarından ulaşılabilmektedir.⁴ Örnek olarak, Şehir Plancıları Ankara Şubesi tarafından 2016–2018 döneminde açılmış davalara ilişkin bilgi Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi 9. Dönem Çalışma Raporu'nda yer almaktadır.

Yasal mücadeleci rolde bir yanlışın veya plancıların kendi tabiriyle gayri meşru olanın ortaya konması ve engellenmesi hedefi ön plana çıkmaktadır. Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi'nde görüşme yapılan plancılarından biri, yasal mücadele yürüttükleri planlara ilişkin şu değerlendirmede bulunmuştur: 'Bugün planlar, gayri meşru olanı meşrulaştırmanın araçları haline geldi. Bazen neredeyse hiç plan yapmamanın daha iyi olacağını düşünüyorum' (G1). Odayı temsil eden diğer bir plancı da benzer bir biçimde 'planlamanın, sermayenin gücünün siyasi erke yansımasıyla biçimlendiğini ve plancının da bunun bir enstrümanı haline geldiğini' (G2) planlamanın en önemli sorunlarından biri olarak öne sürmüştür. Oda'nın 9. Dönem Çalışma Raporu'nda ise, ne tür planları meşru görmediklerine ve dava açtıklarına ilişkin daha detaylı bilgi verilmekte ve yasal mücadelenin, 'güç ilişkilerini besleyen rant politikalarına; mekân üzerinde giderek artan tahakküme; anayasayı, hukuku katledenlere; toplumsal eşitsizlikleri, mekânsal çelişkileri derinleştiren kamu politikalarına; yaşadığımız, sahip çıktığımız her mekânı terörize eden iktidar yarısına; doğanın, kamusalıkların talanına; belleklerimizde yer edinenleri silip yerine koymaya çalıştıkları gericiliğe; bilimi, tekniği, mesleğimizi ayaklar altına alanlara ve emekçi halkımızı günbegün sömürerek servetini katlayan para babalarına karşı' olduğu ifade edilmektedir (TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi, 2018).

Rapor boyunca ve raporda yer verilen davalara ilişkin basın açıklamaları ve röportajlarda, kamu yararının korunması ve savunusu vurgulanmakla birlikte, bilimsel bilgiye; emek gibi, doğal ve tarihi varlıklar gibi bir değer atfedildiğinin de altını çizmek gerekir. Görüşme yapılan Oda temsilcisi plancı (G5), bu ilkelerinin geri planını şöyle özetlemiştir:

'Bizler rasyonel kapsamlı planlamayı, özellikle de onun kapsamlılık ilkesini benimsedik. Batı'da bu planlama anlayışı giderek daha fazla eleştiriliyor. Ancak biz, akılcı kapsamlı planlamayı henüz Batı'daki gibi kendi planlama tarihimizde başarmadık. Dolayısıyla, öncelikle toplumun temel ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran planları, akılcı ve kapsamlı bir şekilde gerçekleştirmemiz önemlidir. Daha sonraki tartışmalarda bu temel üzerine yapılabilir.'

Bu bağlamda Oda, planlamanın iki temel modernist ilkesinden -akılcılık ve kapsamlılık- vazgeçmeden, mevcut güç ilişkilerine ve bunun sonucunda ortaya çıkan neoliberal politikalara karşı politik bir mücadele yürütmektedir. Bu durum, Batılı bir bakış açısından veya modernite eleştirisi yaklaşımı çerçevesinden bakıldığında paradoksal, hatta yanlış gelebilir. Nitekim, kuramsal bölümde anlatıldığı üzere, yapısalcılık sonrası düşünce akımının en temel eleştiri noktası da bu ilkelere dir. Ancak burada çok önemli bir noktayı otaya koymak gereklidir. Söz konusu modernist ilkeler, uzlaşma temelli olmayan ve zayıf bir demokraside, belirli demokratik hakların etkili bir güvencesi haline gelmektedirler ve burada yasal mücadeleci rol olarak ortaya çıkan politik rol de bu gerçeğe ışık tutmaktadır. Bu nokta, Wylly'nin 'pozitif radikal' (positively radical) olarak açıkladığı duruma bir örnek teşkil etmektedir; öyle ki pozitivizm, 'eşitsizlikleri açığa vurmanın ve kentsel toplumda toplumsal adaleti tanımlama ve sağlamaya yönelik müzakere edilmiş, tartışmalı süreçlere yerleşik ve kısmi katkılar sağlama aracı olarak olumlu anlamını yeniden kazanmaktadır' (Wylly, 2011: 906). Aynı zamanda, Özdemir'in belirttiği gibi (2021), planlama, piyasanın akılcılığına, bir başka deyişle güçlü olanın aklına karşı, planlama aklını savunarak politik yönünü güçlendirmektedir.

Öte yandan Odaların açtıkları bu davalar farklı amaçları olan planları hedef almaktadır. Şehir Plancıları Odasının 8. ve 9. dönem çalışma raporları incelendiğinde, söz konusu planların üç gruba ayrıldığı görülmektedir; kamusal ve yeşil alanların tahrip edilmesi / ticarileştirilmesi ile sonuçlanan planlar, kolektif hafıza kaybına neden olan ideolojik temelli müdahaleler ve inşaat haklarında parsel bazlı artışlar için plan değişiklikleri. Kamusal ve yeşil alanların tahrip edilmesi / özelleştirilmesi ile sonuçlanan planlara açılan davalara çarpıcı bir örnek olarak, Atatürk Orman Çiftliği'nde (AOÇ) bir tema parkı (Ankapark) kurulmasına olanak veren planlara karşı, alanın tarım arazisi olduğu ve tarım arazisinin tahrip edilmesinin kamu yararına

⁴ Söz konusu bilgilere https://www.spo.org.tr/hukuki-mucadele.php?sayfa=10&subesi=&ili=&yili=&konu=&turu=&kurum=&dava_durumu= sitesinden ulaşılabilmektedir.

aykırı olduğu gerekçesiyle açılan davalar verilebilir. Kolektif hafıza kaybına neden olan ideolojik temelli müdahalelere ilişkin olarak ise, Cumhuriyet döneminde yapılan binaların yıkımına karşı açılan davalar gösterilebilir. Buna ilişkin somut örnekler olarak ise İstanbul'da Atatürk Kültür Merkezi binasının ve Ankara Ulus'ta İller Bankası Binası'nın yıkılmasına karşı yürütülen yasal mücadeleyi vermek olanaklıdır. Dava açılan plan türlerinden biri olan, inşaat haklarında parsel bazlı artışlar için plan değişiklikleri ise, belirli bir alan üzerinde inşaat haklarında artış biçiminde gerçekleşen, planlamanın bütünsellik ilkesi ile de çelişen bir durum olup, Türkiye'nin ciddi bir kentsel sorundur. Bu nedenle, kentlerimizde, temel olarak kamusal yeşil alanları konut veya ticari kullanıma dönüştürmeyi veya inşaat hakkını artırmayı amaçlayan bu tür değişikliklerin birçok örneği vardır. Bu uygulamalar, genellikle güçlü çıkar gruplarının veya bireylerin talebi üzerine yapılmak ve arazi fiyatlarında haksız artışlara yol açmak suretiyle ve daha az güçlü mülk sahiplerinin aynı şansı olmadığı içi, önemli eşitsizliklere yol açmaktadır. Ünlü (2006), parsel bazlı bu değişimleri, kentsel mekânda kalite eksikliğine yol açan şehirciliğin bireyselleşmesi olarak da tanımlamaktadır. Şehir Plancıları Odası, illerde Şubeleri aracılığıyla bu tür parsel bazlı plan değişikliklerini dava etmektedir.

Yasal mücadelecilerin rolün 'başarılı' olup olmaması da önemli konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Planlamanın politikleşmesi üzerine tartışmalarda, belirli bir zamanda ve yerde başarılı olmaktan çok, eşitsizlik yaratıcı politika ve uygulamalara itiraz etme veya farklı itirazları dikkate alma ön plana çıkmaktadır. Bu makalede de, yasal mücadelecilerin rolde altı çizilen yürütülen mücadelenin kendisidir. Öte yandan, pek çok dava esasen Oda lehine sonuçlansa dahi, plan değişikliklerinin birer oldu bitti ile, çok kısa süreler içerisinde uygulanmış olduğunu da belirtmek gerekir. Yani burada bir başarı-başarısızlık sorunundan çok, yasal mücadelenin hukuksuzlukla sonlandırılması söz konusudur. Bu da, yasal mücadelecilerin rol karşısındaki en önemli güçlüklerden birini oluşturmaktadır.

Bu noktada, yasal mücadelecilerin role karşı eleştirel bir tutumun da olduğunu eklemek gerekir. Odaların yasal mücadeleleri bazen planlama topluluğunun diğer üyeleri tarafından planlama süreçlerini hukuk davalarına indirgemekle, yasal mücadeleyi demokrasi için elzem olan 'sokak' mücadelesine yeğ tutmakla, alternatif plan üretmemekle ve dolayısıyla proaktif olamamakla, söz konusu mücadeleyi yürütürken meslek mensuplarının sorunlarıyla ilgilenme konusunda geri kalmakla eleştirilmektedir. Planlamanın, tanımı gereği ve onu toplum bilimlerden ayıran bir özelliği olarak, sorun çözme ve bir eylemliliği içermesi ve Türkiye'nin kentleşme ve planlama sorunlarının geniş bir vizyonla ele alınması gereği bu eleştirilere önem kazandırmaktadır. Öte yandan, Türkiye'de kentleşmeye ilişkin kararlar gücünü karmaşık yasal temellerinden aldığı (Kuyucu, 2014) için ve bu yasal temeller mevcut düzende tepeden inme biçimde yapıldığı ve uygulandığı için, yasal mücadelenin değerini teslim etmek önemlidir. Ayrıca Odaların yasal mücadeleyi ta-

mamlayıcı bir eylemliliğe de sahip olduklarını eklemek gerekir. Görüşme yapılan Oda plancılarından biri (G5) bu eylemliliklerini şöyle örneklendirmiştir: 'Yalnızca plancıların teknik bilgisini kullanarak hareket etmeyi yanlış buluyoruz. Ne böyle bir gücümüz var ne de buna ihtiyaç var. Bu nedenle, yerel bilgiyi toplamaya, teknik bilgi ile yeniden biçimlendirmeye ve mekâna aktarmaya çalışıyoruz. Mekânsal bir müdahaleye karşı yasal işlem başlatmadan önce, hazırlık süreçlerinde, bu alanın kullanıcıları ile bir araya geliyoruz. Birlikte raporlarına kendi girileriyle katkıda bulunuyorlar ve bu raporları mahkemelerde kullanıyoruz'. Görüşülen farklı bir planıcı da (G2), buna örnek olarak, kent içinde katlı kavşak yapımına itirazları ve dava açma süreçlerinde, bu kavşakları savunan taksici ve dolmuşçularla görüştüğünü, bu kavşakları neden savunduklarını anlamaya çalıştığını ve Oda olarak kendilerinin de neden itiraz ettiklerini anlattığını belirtmiştir. Dolayısıyla, yerel aktivistlerle veya yerel sakinlerle işbirliği ve iletişim ile yerelin bilgisinin yasal süreçlere entegrasyonu, yasal mücadeleyi pekiştiren bir eylemlilik hali olarak ortaya konulmaktadır. Bu nokta politik rolü teknokrat rolden ayıran da bir unsurdur. Ancak, bu eylemliliğin etkinliği ve yeterliliği açısından bizatihi değerlendirmesi, politik rolün eleştirisi veya Türkiye'de planlamanın kurumsallaşma problematiği çerçevesinde, ayrıca ele alınmayı hak eden bir konudur.

7. Sonuç ve Değerlendirme

Bu makale, özellikle Batı'da üzerine derinlikli tartışmaların yapılmaya başlandığı, planlamanın politizasyonu ve planıcının politik rolü konularını Türkiye üzerinden, somut politik roller ortaya koyarak ele almaya çalışmıştır. Makalede öncelikle *politik olana* ilişkin, siyaset felsefesi alanında başlayan ve planlama dahil pek çok disiplini etkileyen tartışmalara yer verilmiştir. Bu tartışmalar, genel anlamda toplumdaki uzlaşma yöneliminin samimi bir katılımı hedeflemekten uzak olduğunu ve dolayısıyla demokratik alanı genişletir gibi görünürken tam tersine bir demokrasi açığı yaratıldığını öne sürmektedir. Bu alanda çok etkili olan siyaset felsefecileri Mouffe ve Ranciere'ye göre, demokrasiyi gerçek anlamda geliştirmenin yolu uzlaşma mekanizmalarını değil, çatışmayı ve politik olanı incelemektir. Planlama yazını da bu tartışmalardan önemli ölçüde etkilenmiştir. İlk olarak, bu tartışmalardan etkilenen ve iletişimsel planlamanın katılımçılık açısından eksikliklerini ortaya koyan eleştirel bir yazın oluşmuştur (Ör. Flyvbjerg, 1998; Gunton ve diğerleri., 2006; Hillier, 2003; Inch, 2014; Pløger, 2004, 2015; Tewdwr-Jones ve Allmendinger, 1998). İkinci olarak da, özellikle politik olan üzerine yapılan tartışmalara binaen, planıcının teknokratik veya uzlaştırıcı/müzakereci rolüne karşı politik rolü önceleyen, daha demokratik ve eşitlikçi bir planlama için bu rolün önemi ve genel anlamda planlamanın politizasyonu üzerine farklı tartışmalar ortaya konmuştur (Ör. Grange, 2017; Gualini, 2015; Hillier, 2003; McClymont, 2011; Özdemir, 2019).

Bu tartışmanın devamında, politik rol ve politizasyon kavramlarının genel anlamda soyut bir düzeyde ele alınması ve yeterince somutlaştırılmaması bir problem olarak ortaya konmuş

ve politik rolün somut anlamda ne anlama geldiği araştırma konusu yapılmıştır. Bu kapsamda, somut planlama süreçlerinde ne gibi politik rollerin ortaya çıktığı ve bu rollerin ne tür engel ve potansiyellerle karşılaştığı sorusu sorulmuştur. Ayrıca, söz konusu tartışmaların daha çok Batılı liberal demokrasilerin planlama deneyimlerine dayanılarak yapılması ilgili yazındaki bir eksiklik olarak ortaya konarak, konu ülkemiz bağlamında ele alınıp, Türkçe yazına bu anlamda katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Makale, Türkiye’de üç farklı tür politik rolün ortaya çıktığını ortaya koymaktadır; refakatçi rol, kamusal mekanları savunucu aktivist rol ve yasal mücadeleci roldür. Refakatçi rol, özellikle kentsel dönüşümden veya genel anlamda planlama kararlarından mağdur olan veya mağdur olma riskiyle karşı karşıya olan ve buna karşı eyleme geçip, mücadele yürütmek amacıyla planlama süreçlerine katılmaya çalışan kentli gruplara, bu süreç içerisinde refakat etme biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu gruplar genelde gelir, zaman, gerekli formel eğitim düzeyi, bürokratik ilişkiler kurabilme vb. açısından toplumun güçsüz kesimlerinden gruplar olduğu için, bu rol içerisinde eşitlik talebi ön plana çıkmakta ve oluşan hak kayıpları birer yanlış olarak ortaya konmaktadır. Kamusal mekanları savunucu aktivist rol çerçevesinde ise plancıların kamusal mekanları koruma ve özelleştirilmelerinin önüne geçme amacıyla kentsel toplumsal hareketler içerisinde yer alışı söz konusudur. Bu rol özelinde de, söz konusu özelleştirmenin yaratacağı eşitsizlikler (kent toplumunun belirli kesimlerinin mekansal dışlanması gibi) ve özelleştirmenin kendisi birer yanlış olarak ortaya konmaktadır. Son olarak ise, merkezinde Şehir Plancıları Odası’nın şubeleri aracılığıyla, eşitsizlikler yaratan ve planlama ilkeleri ile çelişen planlama kararlarına karşı açtığı davalar yatan yasal mücadeleci rol ele alınmaktadır. Plancılar burada davalar aracılığıyla somut bir biçimde planlama sürecindeki eşitsizlikler yaratan yanlışları ortaya koymaktadır.

Politik role ilişkin makalede yürütülen tartışmalardan üç farklı çıkarım yapmak olanaklıdır. Birincisi, politik rolün zaman boyutu ile ilgilidir. Batının uzlaşma temelli liberal demokrasilerinde, ister samimi bir biçimde olsun, ister yukarıda bahsi geçen post-politik yazının eleştirdiği biçimde göstermelik biçimde olsun, kararlar büyük ölçüde uzlaşma arama süreçleri sonrasında verilmektedir. Dolayısıyla itirazlar da bu süreçte ortaya konabilmektedir. Örnek olarak, uzlaşma temelli politika ve plan yapmanın kurumsallaştığı Hollanda’da plancılar farklı araçlarla bu uzlaşma arama sürecinde yer almaktadırlar (Özdemir ve Taşan-Kok, 2019). Ülkemizde ise kent politikaları tepeden inme bir biçimde; plandan çok, sistematik rant siyaseti ve buna bağlı olarak adeta dayatılan bir proje mantığı çerçevesinde yapıldığı ve planlama dahil pek çok alanda kararlar geniş kesimlerin uzlaşması aranmadan verildiği, hatta bir ‘oldu – bitti’ mantığı hakim olduğu için, bu kararlara karşı politik roller de kararlar verildikten sonra, özellikle yasal mücadeleci rolde olduğu gibi, onlara karşı plancıların kendilerinin bir tepkisi olarak ve ip-

talleri için ortaya çıkabilmektedir.⁵ Söz konusu tepeden inme yaklaşım, Türkiye’de plancıların sorunları arasında en öncelikli belirttikleri noktalardan biridir (Penpecioglu ve Taşan-Kok, 2016, 2018, 2020). Ancak, karar öncesi mücadele – karar sonrası mücadele tartışmasını siyah-beyaz bir tablo olarak da görmemek gerekir; kararlar verilmeden, alternatiflerle ortaya çıkan politik roller de vardır. Bu durum özellikle refakatçi rol ile kamusal alanları savunucu/aktivist rol için geçerlidir. Örnek olarak, İstanbul’da Gülsuyu ve Gülsuyu gecekondu mahallelerinde halk, henüz Uygulama İmar Planı yapım aşamasındayken, kendi öneri ve taleplerini sundukları bir muhalefet süreci örgütlemişlerdir (Özdemir ve Eraydın, 2017; Özdemir, 2019). Ayrıca, 3. Köprü Projesi, Taksim Yayalaştırma Projesi, Haydarpaşa Projesi gibi projelere karşı, içerisinde plancıların da bulunduğu pek çok bileşenin, kamuoyuna yansımalarını takiben bu projelere karşı örgütlediklerini de eklemek gerekir.

Makalenin ikinci çıkarımı ise plancı rollerinin ilişkiselliği ile ilgilidir. Herşeyden önce, burada anlatılan politik rol türleri altındaki deneyimler göstermiştir ki, planlama bir meslek alanı olarak farklı rollere açıktır, tek bir rol kalıbına sıkışık değildir. Öte yandan, söz konusu farklı roller birbirlerini dışlamamaktadır. Öncelikle, politik rol türleri birbirleri ile ilişkilidir; hatta öyle ki bir politik role sahip olan plancı aynı veya farklı bir zamanda farklı bir politik role sahip olabilmektedir. Dahası, üç politik rol de planlamanın daha demokratik bir biçimde ve kamu yararı doğrultusunda yapılması temel hedefinde birleşmektedirler. Dolayısıyla politik rol türleri esasen bir bütün oluşturmaktadır. Rollerin ilişkiselliğine daha geniş bakacak olursak; teknokratik, uzlaştırıcı/müzakereci rol ve politik rol de birbirinin alternatifi olmadıkları gibi, birbirlerinden kopuk da değildirler; onları birbirine bağlı tutan bir planlama akli ve planlama ilkeleri vardır. Öyle ki, kamusal alanları savunucu aktivist role sahip plancılar, bu rollerini rant temelli çıkarılara karşı kamu yararı ilkesini ve bilimsel bilgiyi savunarak sürdürmektedirler. Refakatçi plancılar da, faaliyet yürüttükleri mahallelilere hem teknik bilgiyi deşifre etmekte ve belirli planlama kuralları çerçevesinde hareket etmekte, hem de mahalleliler arasında iletişimi kolaylaştırmaktadırlar. Yasal mücadeleci plancılar, kamu yararı ve plan bütünlüğü gibi ilkeleri ve bilimsel bilgiyi dava gerekçelerinin merkezine koymakta ve yasal mücadelelerine eşitlik talep eden politik bir nitelik kazandırmaktadırlar. Dolayısıyla planlama açısından bir rolün diğerine topyekûn üstünlüğünden ziyade, göreceli üstünlükleri söz konusudur ve planlama süreçlerinde her bir role gereksinim vardır; her biri birlikte belirli bir planlama sürecinde var olabilmektedir. Sonuç olarak, farklı politik roller birbirleriyle iç içe olabildikleri gibi; politik nitelikli rol de bir bütün olarak tekniği, bilimi ve akli dışlamamakta, onlarla birlikte varlığını sürdürmektedir. Bu birlikte varoluş, planlama kuram ve pratiğinin; bilgiden, akıldan ve planlama ilkelerinden kopmadan halka daha yakın durabileceğini ve demokratik alanı genişletebileceğini göstermektedir.

⁵ Bu durum, ‘yasal mücadeleci rol’ başlıklı bölümde değinilen bu role yönelik eleştirilerin de bir kaynağıdır.

Makalenin son çıkarımı ise politik rolün sürekliliği ve gücüne ilişkindir. Esasen bu çıkarım Türkiye’de plancının politik rolünün ve dolayısıyla planlamanın gelecek gündemi ile de yakından ilgilidir. Odaların açtığı davalar devam etmekte, refakatçi plancılar farklı mahallelerde varlıklarını sürdürebilmektedir, ancak bunlar genel anlamda parçacıl kalmakta; sorunların politik oluşuna ağırlık veren yeni ve bütüncül bir planlama söylemi çerçevesinde gerçekleşmemektedir. Bir yandan özellikle kamuda çalışan plancıların çalışma koşulları, diğer yandan ülkede demokratik alanın daralması, politik rol potansiyelini zayıflatmaktadır. Öte yandan, kentsel sorunlar karşısında ve içinde bulunduğumuz çoklu krizler ortamında ‘değişime uyum’ söyleminin özellikle akademide ve politika yapıcılar arasında gittikçe popülerlik kazanması, isteyerek veya istemeyerek bu potansiyelin daha da zayıflamasına hizmet etmektedir. Albrechts’in (1991) yıllar önce belirttiği gibi, planlamanın önündeki temel ikilem, ya değişen koşullara uyum sağlamak ya da kötüye gidişin kökenlerine inmektir ve politik rol bu ikinci seçeneği öncelemektir. 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan depremler sonrasında, doğal afetler de dahil olmak üzere kentleri etkileyen tüm sorunların, her ne kadar daha çok teknik çözümleri tartışılır olmuşsa da, esasen politik nitelikte oldukları daha net biçimde ortaya çıkmıştır. Konunun politik oluşuna vurgu yapan birkaç ses, teknik çözümleri dillendiren çok fazla ses arasında belki daha cılız kalmış, ancak farklı vurgusuyla kendini ortaya koymuştur. Dolayısıyla ikinci seçeneğin gerekliliği artık daha berrak bir biçimde ortadadır. Öte yandan, elbette kentsel sorunların çözümü farklı mesleklerin işbirliğini gerektirmektedir, ancak konuyu politik bir sorun olarak ele almada, kamusalıktan vurgusundan ve toplumbilimlerden beslenmesinden dolayı en büyük görevlerden biri, hatta belki de en büyüğü planlamaya düşmektedir. Değişimin yapısal kökenleri büyük eşitsizliklerle sonuçlanıyorsa, bunlara uyumdan ziyade itiraz etmek, bunlara karşı mücadele etmek alternatif bir gündem ve söylem olarak ortaya konmalıdır. Bu gündem ve söylemin oluşturulmasına, konuyu hem akademik hem de meslek camiasında tartışmaya başlayarak, eğitim içeriklerine dahil ederek, dünyada bu konuda yapılan tartışmaları izleyerek başlayabiliriz. Böyle bir başlangıç, daha uzun vadede politik rolün sürekliliğine, genel kabul edilirliliğine ve hatta kurumsallaşmasına da zemin hazırlayacaktır.

Kaynaklar

- Albrechts, L. (1991). Changing roles and positions of planners. *Urban Studies*, (28(1)), 123–137.
- Agger, A. & Löfgren, K. (2008). Democratic assessment of collaborative planning processes. *Planning Theory*, 7(2), 145-164.
- Allmendinger, P. & Haughton, G. (2012). Post-political spatial planning in England: a crisis of consensus? *Transactions of the Institute of British Geographers*, 37(1), 89-103.
- Barry, J., Horst, M., Inch, A., Legacy, C., Rishi, S., Rivero, J.J., Taufen, An., Zanutto J.M. & Zitcer, A. (2018). Unsettling planning theory. *Planning Theory*, 17(3): 418-438.
- Bäcklund, P. & Mäntysalo, R. (2010). Agonism and institutional ambiguity: Ideas on democracy and the role of participation in the development of planning theory and practice –the case of Finland. *Planning Theory*, 9(4), 333-350.
- Bengs, C. (2005). Planning theory for the naive? *European Journal of Spatial Development*, 3(7). file:///C:/Users/abbas-ziafati/Downloads/Debate_Bengs(2005)%20(1).pdf
- Bond, S. (2011). Negotiating a ‘democratic ethos’: Moving beyond the agonistic-communicative divide. *Planning Theory*, 10(2), 161-186.
- Brand, R. & Gaffikin, F. (2007). Collaborative planning in an uncollaborative world. *Planning Theory*, 6(3), 282-313.
- Campbell, H. (2006). Just planning. The art of the situated ethical judgment. *Journal of Planning Education and Research*, 26(1), 92–106.
- Chettiparamb, A. (2016). Articulating ‘public interest’ through complexity theory. *Environment and Planning C: Politics and Space*, 34(7), 1284-1305.
- Davidoff, P. (1965). Advocacy and pluralism in planning. *Journal of the American Institute of Planners*, 31(4), 331-338.
- Demirtaş-Milz, N. (2013). The regime of informality in neoliberal times in Turkey: The case of the Kadifekale urban transformation project. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(1), 689–714.
- Dikeç, M. & Swyngedouw, E. (2017). Theorizing the politicizing city. *International Journal of Urban and Regional Research*, 41(1), 1-18.
- Dikeç, M. (2005). Space, politics and the political. *Environment and Planning D: Society and Space*, 23(2), 171-188.
- Eraydın, A. & Tasan-Kok, T. (2014). State response to contemporary urban movements in Turkey: A critical overview of state entrepreneurialism and authoritarian interventions. *Antipode*, 46(1), 110–129.
- Eraydın, A. & Taşan-Kok, T. (2019). Crisis in planning theory: Is the political a way put of the impasse in planning? A. Eraydın & K. Frey (Eds.), *Politics and Conflict in Governance and Planning: Theory and Practice* (s. 21-37). New York: Routledge.
- Ersoy, M. (2012). Planlama kuramına giriş. M. Ersoy içinde, *Kentsel Planlama Kuramları* (s. 9-34). Ankara: İmge Kitabevi.
- Fainstein, S.S. (2000). New directions in planning theory. *Urban Affairs Review*, 35(4), 451–478.
- Fainstein, S.S. (2005). Planning theory and the city. *Journal of Planning Education and Research*, 25(22), 121–30.
- Fainstein, S. (2010). *The Just City*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Flyvbjerg, B. (1998). Empowering civil society: Habermas, Foucault and the question of conflict. In M. Douglass & J. Friedmann (Eds.), *Cities for citizens: Planning and the Rise of Civil Society in A Global Age* (s. 213-225). New York: Wiley.
- Forester, J. (1989). *Planning in the face of power*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Forester, J. (1999). *The Deliberative Practitioner: Encouraging Participatory Planning Processes*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Forester, J. (2013). *Planning in the Face of Conflict: The Surprising Possibilities of Facilitative Leadership*. Chicago: APA Planners Press.
- Fougère, L. & Bond, S. (2018). Legitimising activism in democracy: A place for antagonism in environmental governance. *Planning Theory*, 17(2), 143-169.

- Geniş, Ş. (2020). Otoriter neoliberalizm ve otoriter kentleşme. In Ş. Geniş (Ed.), *Otoriter Neoliberalizmin Gölgesinde: Kent, Mekan, İnsan* (s. 9-38). Ankara: Nika Yayınevi.
- Glover, R.W. (2012). Games without frontiers? Democratic engagement, agonistic pluralism and the question of exclusion. *Philosophy and Social Criticism*, 38(1), 81-104.
- Grange, K. (2017). Planners – A silenced profession? The politicisation of planning and the need for fearless speech. *Planning Theory*, 16(3), 275-295.
- Gualini, E. (2015). Conflict in the city: Democratic, Emancipatory –and transformative? In search of the political in planning conflicts. In E. Gualini (Ed.) içinde, *Planning and Conflict: Critical Perspectives on Contentious Urban Developments*. New York: Routledge.
- Gunder, M. (2003). Passionate Planning for the Others' Desire: An Agonistic Response to the Dark Side of Planning. *Progress in Planning*, 60(3), 236–319.
- Gunton, T.L., Peter, T. & Day J.C. (2006). Evaluating collaborative planning: a case study of a Land and Resource Management Planning process. *Environments*, 34(3): 5-12.
- Harris, N. (2002). Collaborative planning. In P. Allmendinger & M. Tewdwr-Jones (Eds.), *Planning futures: New directions for planning theory*. London: Routledge.
- Healey, P. (1992). A planners day: Knowledge & action in communicative practices. *Journal of the American Planning Association*, 58(1), 9-20.
- Healey, P. (1996). The communicative turn in planning theory and its implications for spatial strategy formation. *Environment and Planning B*, 23(2), 217-234.
- Healey, P. (1997). *Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies*. New York, NY: Macmillan.
- Hillier, J. (2003). 'Agonizing over consensus: Why Habermasian ideals cannot be real'. *Planning Theory*, 2(1), 37-59.
- Inch, A. (2014). Ordinary citizens and the political cultures of planning: In search of the subject of a new democratic ethos. *Planning Theory*, 14(4), 404–424.
- Innes, E.I. & Booher, D.E. (1999). Consensus building and complex adaptive systems: A framework for evaluating collaborative planning. *Journal of American Planning Association*, 65(4), 412-430.
- Iveson, K. (2014). Building a city for the People': the politics of alliance-building in the Sydney Green Ban Movement. *Antipode*, 46(4), 992–1013.
- Karaman, O. (2014). Resisting urban renewal in Istanbul. *Urban Geography*, 35(2), 290-310.
- Kaza, N. (2006). Tyranny of the median and costly consent: A reflection on the justifications for participatory urban planning processes. *Planning Theory*, 5(3), 255-270.
- Kuyucu, T. & Unsal, Ö. (2010). 'Urban transformation' as state-led property transfer: an analysis of two cases of urban renewal in Istanbul. *Urban Studies*, 47(7), 1479–1499.
- Kuyucu, T. (2014). Law, property and ambiguity in remaking Istanbul's informal settlements. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38(2), 609–627.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Legacy, C. (2017). Is there a crisis of participatory planning? *Planning Theory*, 16(4), 425-442.
- Lauria, M. ve Long, M. (2017). Planning Experience and Planners' Ethics. *Journal of the American Planning Association*, 83(2), 202-220.
- Lysgård, H.K. & Cruickshank, J. (2013). Creating attractive places for whom? A discourse- theoretical approach to knowledge and planning. *Planning Theory*, 45(12), 2868–2883.
- MacLeod, G. (2002). From urban entrepreneurialism to a "revanchist city"? On the spatial injustices of Glasgow's renaissance. *Antipode*, 34, 602–24.
- Margalit, T. & Kemp, A. (2019). The uneven geographies of post-political planning: Objections to urban regeneration projects in peripheral and central Israeli cities. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 51(4), 931-949.
- Mazza, L. (2002). Technical knowledge and planning actions. *Planning Theory*, 1(1), 11-26.
- McClymont, K. (2011). Revitalising the political: Development control and agonism in planning practice. *Planning Theory*, 10(3), 239-56.
- Metzger, J. (2011). Neither revolution, nor resignation: (Re)Democratizing contemporary planning praxis: A commentary on Allmendinger and Haughton's 'Spatial planning, devolution, and new planning spaces'. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 29(2), 191–196.
- Mouat, C., Legacy, C. & March, A. (2013). The problem is the solution: Testing agonistic theory's potential to recast intractable planning disputes. *Urban Policy and Research*, 32(2), 150-166.
- Mouffe, C. (1999). Deliberative democracy or agonistic pluralism. *Social Research*, 66(3), 745-757.
- Mouffe, C. (2005). *On the Political (Thinking in Action)*. London: Routledge.
- Nicholls, W.J. & Uitermark, J. (2016). Introduction: Planning/resistance. *Urban Geography*, 38(4), 512-520.
- Özdemir, E. & Eraydın, A. (2012). Struggles for shaping urban planning process: Urban movements of Gülsuyu-Güleysu neighbourhoods of Istanbul. 26. Avrupa Planlama Okulları Birliği 26. Yıllık Kongresi, 11-15 Temmuz, 2012, Ankara: ODTÜ.
- Özdemir, E. & Eraydın, A. (2017). Fragmentation in urban movements: the role of urban planning processes. *International Journal of Urban and Regional Planning*, 41(5), 727-748.
- Özdemir, E. (2019). The role of the expert knowledge in politicizing urban planning processes: A case from Istanbul. *Planning Theory*, 18(2), 237-259.
- Özdemir, E. (2021). Rationality revisited: Politicisation through planning rationality against the rationality of power. *Planning Theory*, 20(4), 350-371.
- Özdemir, E. & Taşan-Kok, T. (2019). Planners' role in accommodating citizen disagreement: The case of Dutch urban planning. *Urban Studies*, 56(4), 741-759.
- Peck, J., Theodore, N. & Brenner, N. (2009). Neoliberal urbanism: Models, moments, mutations. *SAIS Review*, XXIX(1), 49-66.
- Penpecioglu, M. & Taşan-Kok, T. (2016). Alienated and politicized? Young planners' confrontation with entrepreneurial and authoritarian state intervention in urban development in Turkey. *European Planning Studies*, 24(6), 1037–1055.
- Penpecioglu, M. & Taşan-Kok, T. (2018). Confronted or disappointed? Struggle of Turkish planners against authoritarian state-regulated urban development. In T. Taşan-Kok & M. Oranje (Eds.), *From urban planners to student: Young practitioners' reflections on contemporary ethical challenges* (pp. 107-126). NY: Routledge.
- Penpecioglu, M. & Taşan-Kok, T. (2020). Yabancılaşma, hayal kırıklığı ve mücadelenin umudu: otoriter kentleşme koşullarında plancının habitusu nasıl değişiyor? In Ş. Geniş (Ed.), *Otoriter neoliberalizmin gölgesinde: kent, mekan, insan* (pp. 325-358). Ankara: Nika Yayınevi.
- Pløger, J. (2004). Strife: Urban planning and agonism. *Planning Theory*, 3(1): 71-92.
- Pløger, J. (2015). Impossible common ground: planning and reconciliation. In J. Metzger, P. Allmendinger & S. Oosterlynck (Eds.), *Planning Against the Political: Democratic Deficits in European Territorial Governance* (s. 107-128), New York, NY: Routledge.
- Pløger, J. (2018). Conflict and agonism. In Gunder, M., Madanipour, A. & Watson, V. (Eds.), *The Handbook of Planning Theory* (pp. 264-275), London & New York: Routledge.
- Purcell, M. (2009). Resisting neoliberalization: communicative planning or counter-hegemonic movements?. *Planning Theory*, 8(2), 140–165.
- Rancière, J. (1999). *Disagreement: Politics and Philosophy*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

- Rancière, J. (2010). *Dissensus: On Politics and Aesthetics*. London: Continuum.
- Sager, T. (1994). *Communicative Planning Theory*. Aldershot: Ashgate.
- Sager, T. (2022). Advocacy planning: were expectations fulfilled? *Planning Perspectives*, 37(6), 1205–1230.
- Sandercock, L. (1998). Knowledge Practices: Towards an Epistemology of Multiplicity of Insurgent Planning. *Plurimondi*, 1(2), 169-179.
- Savini, F. & Raco, M. (2019). The rise of a new urban technocracy. In F. Savini & M. Raco (Eds.), *Planning and Knowledge: How New Forms of Technocracy are Shaping Contemporary Cities* (pp. 3-18), Bristol: Policy Press.
- Storbjörk, S. ve Hjarpe, M. (2013). "Sometimes Climate Adaptation is Politically Correct": A Case Study of Planners and Politicians Negotiating Climate Adaptation in Waterfront Spatial Planning, *22(11)*, 2268-2286.
- Soher, Ş. & Akpınar, İ. (2019). Sosyal konutun değişen anlamları: Tozkoparan. *Mimarlık, Ocak – Şubat*, 67-72.
- Swyngedouw, E. (2005). Governance innovation and the citizen: The Janus face of governance-beyond-the-state. *Urban Studies*, 42(11), 1991-2006.
- Swyngedouw, E. (2009). The antinomies of the post-political city: in search of a democratic politics of environmental production. *International Journal of Urban and Regional Research*, 33(3), 601-620.
- Swyngedouw, E. (2014). Insurgent architects, radical cities and the promise of the political. J. Wilson & E. Swyngedouw içinde, *The Post-political and Its Discontents*, Edinburg: Edinburg University Press.
- Tekeli, İ. (2001). *Modernite Aşılırken Kent Planlaması*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Tewdwr-Jones, M. & Allmendinger, P. (1998). Deconstructing communicative rationality: a critique of Habermasian collaborative planning. *Environment and Planning A*, 30(11), 1975-189.
- TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi, (2016). 8. Dönem Çalışma Raporu. Ankara: Aydan Yayıncılık. https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/63a9ae6d8b5a162_ek.pdf
- TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi, (2018). 9. Dönem Çalışma Raporu. Ankara: Aydan Yayıncılık. https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/3ccf3ab188afda8_ek.pdf
- Uitermark, J. (2009). An in memoriam for the just city of Amsterdam. *City*, 13(2), 347-61.
- Ünlü, T. (2006). Kentsel mekanda değişimin yönetilmesi, *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 23(2), 63-92.
- Warner, M.E. & Rukus, J. (2013). Planners' Role in Creating Family-Friendly Communities: Action, Participation and Resistance. *Journal of Urban Affairs*, 35(5), 627-644.
- Wilson, J. & Swyngedouw, E. (2014). Seeds of dystopia: Post-politics and the return of the political. In Wilson, J. & Swyngedouw (Eds.), *The Post-political and Its Discontents: Spaces of Depoliticization, Spectres of Radical Politics* (s.1-22). Edinburg: Edinburg University Press.
- Wyly, E. (2011). Positively radical. *International Journal of Urban and Regional Research*, 35(5), 889-912.
- Vázquez-Castillo, M.T. (2001). Mexico-US Bilateral Planning: Institutions, Planners and Communities. *European Planning Studies*, 9(5), 649-662.
- Yamamoto, A.D. (2018). The enemy within: The dangers of Chantal Mouffe's figure of the adversary to the democratic task of agonistic planning. *Planning Theory*, 17(4), 551-567
- Žižek, S. (1999). *The Ticklish Subject: The Absent Centre of Political Ontology*. London: Verso.